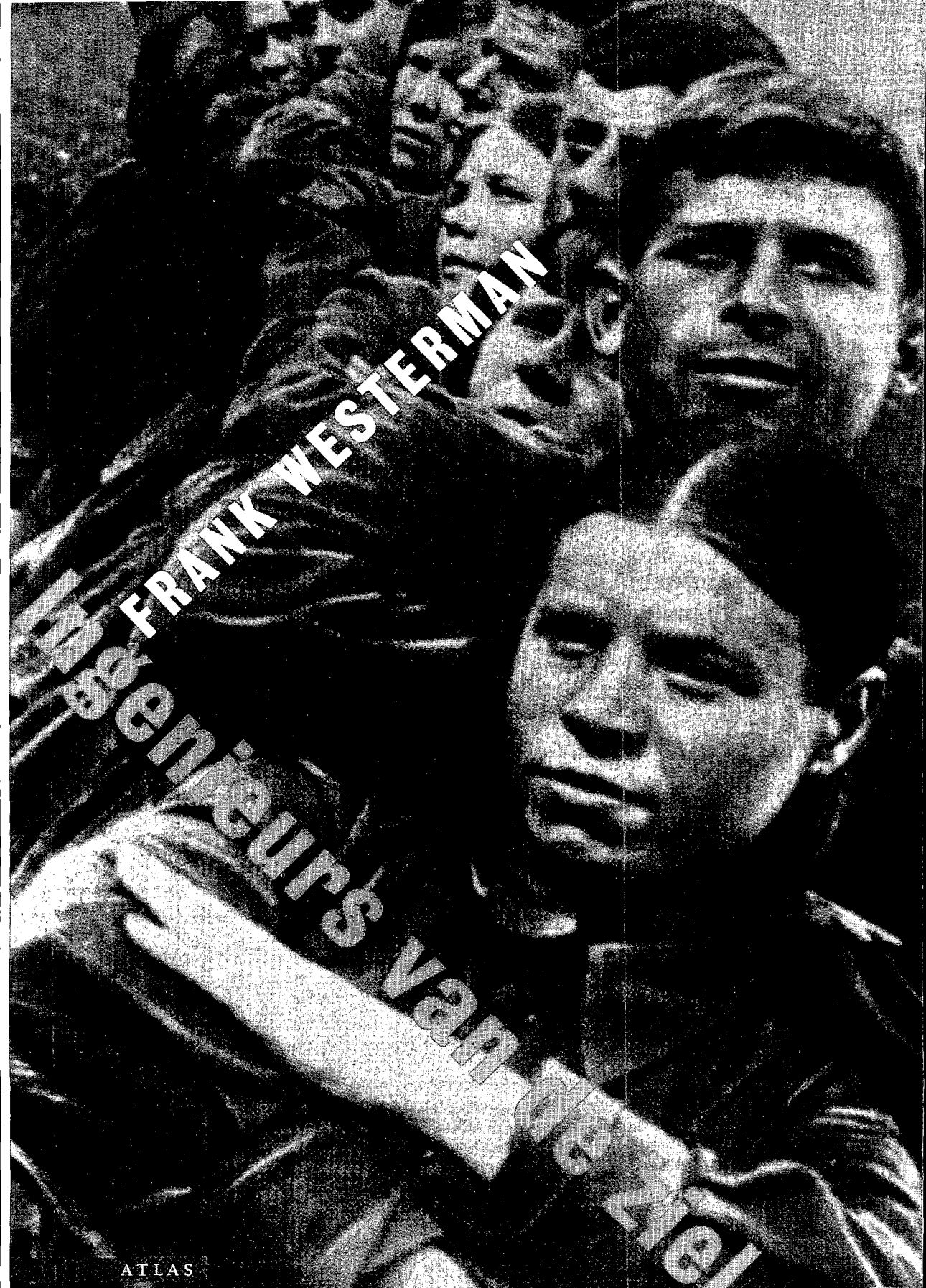

2003 / 2 Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

OP REIS!

FRANK WESTERMAN

De Ingenieurs Van de Kie

ATLAS

FRANK WESTERMAN, Ingenieurs van de ziel

Jos Van Dooren, historicus, master Oost-Europakunde

Frank Westerman heeft de Gouden Uil 2003 niet gekregen. Spijtig, voor zijn *Ingenieurs van de ziel* zou het een verdiende promotie geweest zijn. Want Westerman kan schrijven! Zijn boek confronteert de hedendaagse lezer met een aantal schrijvers die slachtoffer werden van de Stalinterreur. Of waren het eerder slachtoffers-mededaders? Onder de sovjetburgers, maar vooral onder de miljoenen volgzaam leden van de communistische partij, waren er immers duizenden in mindere of meerdere mate medeplichtig aan de terreurmachine.

En zeker de schrijvers gingen niet vrijuit. De hele waaier komt in het boek aan bod, van interne fellow-travellers tot stalinisten pur sang. De 'socialistisch-realistische' schrijvers, of in Stalins eigen woorden "*de ingenieurs van de ziel*", nemen in het boek een centrale plaats in.

Het thema van de schrijvers onder de Stalinterreur lijkt soms in dat van de waterbouwkundige werken te verdrinken. Maar Westerman, zelf waterbouwkundig ingenieur (Landbouwwuniversiteit van Wageningen), kent ook de geschiedenis van zijn vak. Beide thema's vormen één geheel. Grote dictators verwezenlijken grote (water)bouwkundige werken. Terreur én geloof in het menselijk kunnen gaan meer dan eens samen. De onderwerping van de natuur en van grote aantallen mensen die hierbij massaal ingezet werden, vormden de economische basis voor machtige waterrijken zoals de stroomculturen van de Nijl, de Tigris en de Eufraat. Onder de dictatuur van Stalin en zijn opvolgers was dat niet anders. Megalomane projecten zoals het graven van kanalen en het ombuigen van rivieren, werden uitgevoerd. Daarvoor was meer nodig dan een miljoenenleger van dwangarbeiders en bewakers: ingenieurs om de projecten te ontwerpen, een schare enthousiaste vrijwilligers om ze uit te voeren en schrijvers om het

project ideologisch te schragen. De ideologische ondersteuning, de verspreiding van het geloof der kameraden, lag in de handen van 'de ingenieurs van de ziel', de schrijvers van het sociaal-realisme. In epische bewoordingen werd de lof van de waterbouwwerken - de overwinning van het communisme op de natuur - en de heldenmoed van de arbeiders - mannen en vrouwen - bezongen.

Westerman schreef geen gewoon boek, geen non-fictie met literaire kwaliteiten, eerder literatuur met non-fictie-ingrediënten. Het boek is een vlotlezende literaire collage. Snippers reisverhaal, flarden interviews met geleerden, conservators, (stads)gidsen, nabestaanden van auteurs en 'gewone' mensen, literair-historische (her)interpretaties en fragmenten moderne geschiedenis vormen een collage in elf hoofdstukken. Westerman lardeert elk hoofdstuk met een aantal van deze ingrediënten. Westerman is bovendien gek op abrupte wisselingen van stijlform en gezichtshoek. Zo kan hij een hoofdstuk starten met de beschrijving van een huis, plots een gesprek met de bewoonster ervan aanvangen en zonder overgang een reisverhaal van vier bladzijden aanvatten om abrupt op de vijfde bladzijde het gesprek met de bewoonster verder te zetten en twee bladzijden later een analyse van het huidige Turkmenistan te geven. Dit is zeker een verrassend-verfrissende manier om een boek te schrijven... en te lezen. Westerman doorbreekt de traditionele canon en stoort zich niet aan het onderscheid tussen fictie en non-fictie.

Het is duidelijk waar Westerman de mosterd haalde. Qua stijl en opbouw, soms ook qua inhoud, toont Westerman zich een ijverige leerling van de schrijver Paustovski. Als Westerman fragmenten uit het leven en het werk van sovjetschrijvers, de Stalinterreur of de hedendaagse postsovjetrealiteit met een veelkleurig palet borstelt, dan volgt hij daarin zeker Paustovski die ook verschillende vormen zoals reisverhaal, interview, natuurbeschrijving, sprookje en legende naast en door elkaar hanteerde.

Westerman is niet alleen auteur, hij is ook acteur. Hij interviewt niet alleen, hij vertelt ook. Het boek is ook een reisverhaal. In de voetsporen van Gorki reist hij met de lezer naar de Solovki-eilanden. Hij reist Paustovski achterna naar de baai van Kara Bogaz in de Kaspische Zee. De zoektocht naar die tijdelijk op de kaart verdwenen baai, die ook in werkelijkheid tijdelijk verdween, vormt een rode draad doorheen het boek. De tijdelijke verdwijning van de baai was een gevolg van de perebroška, het megalomane project van Stalin om de loop van rivieren om te bouwen. Andere waterbouwkundige werken die hij bezoekt: het Belomor-kanaal (Leningrad-Witte Zee) en het Wolga-Donkanaal.

Westerman is ook onze reisgids doorheen de sovjetliteratuur, vooral bij de auteurs van het sociaal-realisme die, grotendeels op bestelling, de grote waterbouwwerken verheerlijkten. Naast Paustovski en Gorki die de terreur overleefden, volgen wij de ondergang van Platonov en Pilnjak.

Ik kan moeilijk geloven dat het de bedoeling van de auteur was om louter onderzoeks-journalistiek af te leveren. Wie dit boek als dusdanig benadert ergert zich wellicht blauw. Dat was bij mij niet het geval, en toch voelde ik ook enige wrevel. Met enige voorkennis is het boek vlot leesbaar. Zonder die voorkennis - niet iedereen heeft Paustovski gelezen - wordt het toch wat moeilijker. Ik vraag mij af of Westermans lezers wel voldoende historisch besef hebben, of zij weten dat de terreur van meet af aan deel uitmaakte van het communistische verhaal? De terreur onder Lenin is immers niet eenvoudig toe te schrijven aan de verdediging van de revolutie, de burgeroorlog of een aanslag op hem. Weten de lezers dat de bolsjevieken de socialisten, socialisten-revolutionairen en mensjevieken vervolgden en doodden? De strafinstellingen op de Solovki-eilanden, één van de oudste eilanden van de Goelag-archipel, waren inderdaad heropvoedingsinstellingen voor misdadigers, maar onder de terreur van Lenin en Stalin werden er ook politieke gevangenen vermoord. Als je schrijft over foltering en dood van onschuldigen zijn schroom en duidelijkheid geboden. Hier en daar een voetnoot als verduidelijking of verwijzing naar wetenschappelijke literatuur is echt geen overbodige luxe.

De landbouwdeskundige Westerman mocht ook over de uitroeiing van de koelakken duidelijker zijn. Welke doorsnee-lezer beseft dat de door socialisten-revolutionairen en bolsjevieken in 1917 geëiste landherverdeling geen oplossing kon bieden voor het steeds terugkerende voedseltekort?

Alhoewel Westerman dus duidelijk kansen laat liggen om een doorsneepubliek de nodige achtergrondinformatie te geven, blijft dit een schitterend boek. Misschien heeft hij één en ander opgeofferd aan zijn vernieuwende literaire aanpak?

FRANK WESTERMAN, *Ingenieurs van de ziel*, Amsterdam-Antwerpen: Atlas, 2002, 288 p.